

Esettanulmány a hatókör és az információs szerkezet kapcsolatáról

Gyuris Beáta

1. Bevezetés

A szakirodalomban a magyar nyelvet gyakran emlegetik az egyik legjobb példaként arra, hogy az operátor kifejezések felszíni sorrendje tükrözheti azok hatóköri viszonyait. Többek között Szabolcsi (1981, 1996, 1997), É. Kiss (1987, 2002), Hunyadi (1981) és Kenesei (1989) kutatásai nyomán bebizonyosodott, hogy a felszíni sorrend és a hatókör megfelelése elsősorban két területen nyilvánvaló a magyarban: az ige előtti operátorok között, valamint az ige előtti és az ige utáni operátorok relatív hatókörének tekintetében. Két olyan, prozódiai jegyek alapján azonosítható esetről is tud azonban a szakirodalom, amikor a fenti tendenciák felülíródnak: a kontrasztív topik intonációval ejtett mondatkezdő kvantoros kifejezések vehetnek fel kis hatókört az őket követő preverbális operátorokhoz képest (ld. pl. Szabolcsi 1981, É. Kiss—Gyuris 2003, illetve Gyuris 2003), és a hangsúlyosan ejtett posztverbális kvantoros kifejezések is vehetnek fel nagy hatókört a preverbális operátorokhoz képest. Ez utóbbi esetet illusztrálja a következő példa:

(1) `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.¹

A szakirodalom (pl. É. Kiss 1987, 2002, Hunyadi 2002) egyetért abban, hogy a fenti mondatnak van egy olyan olvasata, amely szerint a posztverbális univerzális kvantor nagy hatókört vesz fel az ige előtti, kizáró fókuszként értelmezett összetevővel szemben, vagyis a mondat jelentheti azt, hogy minden ünnepelt olyan, hogy János és csakis János köszöntötte fel. Arról ugyanakkor megoszlanak a vélemények, hogy a fenti mondatnak van-e olyan olvasata is, amely szerint János az a személy, aki az ünnepelték közül mindet felköszöntötte, de lehettek mások, akik az ünnepelték közül csak néhány személyt köszöntöttek fel. É. Kiss (1987, 2002) azt állítja, hogy az (1) alatti mondatot pontosan ugyanúgy kell interpretálni, mint a (2) alattit:

(2) Minden ünnepeltet `János köszöntött fel.

Az (1) alatti mondat szerinte egyetlen olvasatát É. Kiss a következőképpen vezeti le: a posztverbális kvantor egy stilisztikai mozgás révén kerül vissza posztverbális pozíciójába azután, miután az ige előtti kvantor- (illetve DistP-) pozícióba mozgott a felszínen annak érdekében, hogy nagy hatókört kapjon. A stilisztikai mozgás a hatóköri és a hangsúlyviszonyokat változatlanul hagyja. É. Kiss fenti elméletében tehát nem vezethető le az (1)-beli posztverbális hangsúlyos determináns (illetve az őt tartalmazó kifejezés) kis hatókörű olvasata, amennyiben ilyen létezik. (Az elmélet részletesebb kritikáját ld. Gyuris 2007 és Jackson 2007.)

Hunyadi (2002) kísérletei ugyanakkor azt mutatják, hogy a beszélők, amikor azt a feladatot kapják, hogy az (1)-hez hasonló mondatok két lehetséges átfogalmazása közül, amelyek a preverbális fókusz és a posztverbális kifejezés kétféle lehetséges hatóköri sorrendjét tükrözik, kiválasszák azt, amely a mondat interpretációjának megfelel, fele-fele

---

¹ A hangúlyt a dolgozatban a szó elé írt ‘`’ jelöli. A magyarban a preverbális fókusz pozícióban lévő összetevő kötelezően hangsúlyos (ld. Kálmán—Nádasdy 1994), amit a dolgozatban szintén mindenütt jelölünk.

arányban gondolják azt, hogy (1)-ben a preverbális fókusznek van nagy hatóköre a posztverbális kvantorhoz képest, illetve azt, hogy a posztverbális kvantor hatóköre a nagyobb, vagyis a beszélők szerint (1)-nek van olyan olvasata, amely szerint a posztverbális kvantorkifejezés kis hatókört vesz fel.

Hunyadi (2002) szerint a magyar mondatok hangsúlyos operátorainak hatóköri viszonyait nem a szintaktikai pozícióik (k-vezérlési relációk) határozzák meg, hanem az operátorok relatív helyzete egy univerzális operátor-hierarchiában. Tekintettel arra, hogy a kvantoros és a nem kvantoros főnévi kifejezések különböző pozíciókat foglalnak el a hierarchiában, ez az elmélet azt jósolja, hogy az (1)-hez hasonló mondatoknak csak egyetlen olvasata lehet, vagyis nem tud számot adni az eltérő beszélői intuíciókról. Hunyadi azt a jelenséget, hogy az (1)-hez hasonló mondatokhoz a beszélők tudnak olyan interpretációt rendelni, amely szerint az operátorok hatóköre a felszíni sorrendjüknek megfelelő, azzal magyarázza, hogy ilyen esetek csak akkor fordulhatnak elő, amikor a beszélők kontextus nélkül értelmezik a mondatot: a megfelelő kontextusban mindannyian azt az olvasatot rendelik hozzá, amely szerint a posztverbális kvantor vesz fel nagy hatókört. (Gyuris 2007 és Jackson 2007 részletesen ismerteti és elemzi Hunyadi 2002 elméletét is.)

Véleményem szerint az a tény, hogy a beszélők (1)-ről el tudják képzelni, hogy benne a preverbális fókusz vesz fel nagy hatókört, amennyiben a mondatot kontextusból kiragadva hallják, azt mutatja, hogy szerintük van olyan kontextus, amelyben a mondat a fenti olvasattal elhangozhat. A jelen dolgozat azt a kérdést kívánja körüljárni, hogy van-e szisztematikus módja annak, hogy megjósoljuk, mely kontextusban milyen olvasatot kapnak az (1) alattihoz hasonló, posztverbális helyzetben lévő hangsúlyos determinánst tartalmazó mondatok.

A dolgozat kiinduló hipotézise az, hogy a posztverbális hangsúlyos determinánssok a magyarban, a prozódia és az információs szerkezet ismert összefüggései szerint, fókuszként viselkednek. A 2. pont áttekinti a fókusz összetevők hagyományos ismertetőjegyeit, és megvizsgálja, vajon a vizsgált posztverbális kvantorok rendelkezhetnek-e ezekkel. A 3. és a 4. pont áttekinti, hogy a vizsgált mondatok milyen körülmények között és milyen interpretációval fordulhatnak elő kérdésekre adott válaszokban, illetve kijelentő mondatokra való reagálásként. Az 5. pont az eredmények összefoglalását tartalmazza.

2. A posztverbális hangsúlyos kvantorok fókuszként való interpretációja

Az információs szerkezettel foglalkozó szakirodalom (ld. pl. Schwarzschild 1999) a prozódiai prominenciát a fókuszálás eszközeként tartja számon. Egy bizonyos összetevő prominenciája (ami magassági nyomatek vagy hangsúly formájában jelentkezhet) az összetevő fókusz szerepére utal. A következőkben ennek alapján abból a feltételezésből szeretnék kiindulni, hogy az (1) alatti magyar mondat posztverbális főnévi kifejezése determinánssának hangsúlya a determináns fókusz szerepét jelzi. Tekintettel arra, hogy az (1) alatti mondat mondatkezdő tulajdonneve az ige előtti fókusz pozícióban helyezkedik el, ahol szintén olyan összetevők találhatóak, amelyek a fókusz funkcióját töltik be, a fenti feltételezés szellemében az következik, hogy a fenti mondat két olyan összetevőt tartalmaz, amely a fókusz interpretációs tulajdonságaival rendelkezik.²

---

² A magyarban előfordulhatnak olyan posztverbális hangsúlyos determinánst tartalmazó mondatok is, amelyekben az ige előtti fókusz pozíciót kitöltetlen marad, helyette például a Spec,DistP pozícióban van összetevő. Ilyen például a következő mondat: *‘Minden vendég felkészöntött minden ünnepeltet.* A fenti típusú mondatok vizsgálatát egy más alkalomra halasztjuk.

A fenti hipotézis helyességét úgy lehet bebizonyítani, ha megmutatjuk, hogy (1) és a hozzá hasonló tulajdonságú mondatok jólformáltak olyan diskurzusokban, amelyekben két fókusz jelenléte kívánatos. Hogyan lehet ezeket a diskurzusokat azonosítani?

A szemantikában a fókusz szerep hagyományosan egy összetevőnek új információ kifejezésére való képességét jelenti. Arra a kérdésre, hogy mit is jelent az új információ kifejezése, többféle válasz is létezik. Halliday (1967) szerint új információn érthetjük a szövegelőzményből és a szituációból nem kikövetkeztethető információt, azt, hogy az információ ellentmond valamilyen feltételezett vagy kimondott alternatívának, vagy azt, hogy behelyettesíthető egy előfeltételezett kérdés kérdőszavának helyére. Úgy gondolom, hogy ha bizonyítani akarjuk, hogy az (1)-hez hasonló mondatok posztverbális hangsúlyos determinánsai fókusz szerepet töltenek be a mondatban, meg kell mutatnunk, hogy a fentiek közül valamelyik szerepnek meg tudnak felelni.

Intuícióim szerint az (1)-hez hasonló mondatok diskurzusok első mondataiként nem fordulhatnak elő, csupán valamely szövegelőzményre adott reakcióként, például kérdésre adott válaszként, vagy kijelentő mondatot követő kommentárként. A továbbiakban ezért egyrészt azt fogjuk áttekinteni, hogy vajon a posztverbális hangsúlyos determinánst tartalmazó mondatok alkalmasak-e arra, hogy kongruens választ adjanak egy olyan kiegészítendő kérdésre, amelyben a determináns az egyik kérdőszónak felel meg, másrészt pedig azt, hogy követhetnek-e egy olyan kijelentő mondatot, amely a hangsúlyos determináns szintaktikai pozíciójában egy másik determinánst tartalmaz. A következő pontokban a fenti két diskurzus-típust vesszük alaposabban szemügyre.

3. Hangsúlyos posztverbális kvantorok kiegészítendő kérdésekre adott válaszokban

Elsőként tekintsük át azt a kérdést, hogy vajon egy preverbális fókusz és egy posztverbális hangsúlyos determinánst tartalmazó kijelentő mondat alkalmas-e arra, hogy kongruens választ adjon egy két kérdőszót tartalmazó többszörös kérdésre. (Az a kérdés, hogy egy ilyen mondat kongruens választ ad-e egy egy kérdőszót tartalmazó kérdésre, azért nem merül fel, mert egy egy kérdőszót tartalmazó kérdés kérdőszava a fókusz pozícióban lenne, vagyis nem engedné meg a preverbális fókusz pozíciónak egyidejűleg más kifejezéssel való kitöltését.)

A többszörös kérdéseknek két típusát ismerjük (ld. Comorovski 1996, Krifka 2001). Az egyik típus egyetlen pár megnevezését várja válaszul, mint például a következő kérdés (É. Kiss 2002:100, (63a) példa):

(3) Ki vesz el kit a regény végén?

A (3) alatti kérdés első kérdőszava a preverbális fókusz pozícióban helyezkedik el, a második kérdőszava pedig posztverbális helyzetben. É. Kiss (2002) szerint a fenti típusú kérdés csak akkor lehet grammatikus, ha a két kérdőszó tartománya megegyezik. Szerinte (3)-mal szemben ezért agrammatikusak például a következő kérdések (É. Kiss 2002: 100, (65a,b) példa):

(4) a. *Ki mondott mit?
b. *Ki érkezett melyik vonattal?

Tekintettel arra, hogy az (1) alatti mondat két, hipotézisünk szerint fókusznak tekintett

összetevője, a *János* tulajdonnév és a *minden* determináns denotációi nem ugyanolyan szemantikai típusúak (az első individuum – vagyis *e* – típusú, a másodikkak a típusa pedig individuumok halmazát individuumhalmazok halmazára leképező függvény, jelölése $\langle\langle e,t \rangle, \langle\langle e,t \rangle, t \rangle\rangle$), ezért várható, hogy azon több kérdőszót tartalmazó kérdés, amelynek kérdőszavai a fenti összetevőkből álló párra kérdeznek rá, nem lesz grammatikus a magyarban. A fenti feltételeknek megfelelő kérdő mondat a következő lenne:

(5) *Ki köszöntött fel hány ünnepeltet?

Az (5) alatti kérdő mondat, a várákozásnak megfelelően, valóban nem grammatikus.

A többszörös kérdések másik típusa az, amelyben a kérdőszók mindegyike preverbális helyzetben található, mint például az alábbi kérdésben:

(6) Ki hány ünnepeltet köszöntött fel?

É. Kiss (2002) szerint a fenti típusú többszörös kérdésekben az utolsó kérdőszó foglalja el a Spec, FP pozíciót, az előtte lévő(k) pedig Spec, DistP pozícióban található(k). A preverbális kérdőszókat tartalmazó kérdő mondatok olyan válaszokat várnak, amelyek párok listáiból állnak, olyan párokból, amelyek elemei a kérdőszók tartományainak elemei. A (6) alatti kérdő mondat egy olyan párlistát vár válaszul, amelynek első elemei végigfutnak a kontextuálisan ismert személyek halmazán, második elemei pedig azon ünnepeltet maximális számát adják meg, akiket a pár első eleme felköszöntött. Ha a releváns személyek halmaza Marit, Julit és Jánost tartalmazza, akkor a következő mondat a (6)-ra adható kongruens válasz:

(7) Mari `három ünnepeltet, Juli `négy ünnepeltet, János pedig `öt ünnepeltet köszöntött fel.

A (6) és (7) összevetéséből kiderül, hogy a válaszokat megfogalmazó tagmondatokban az utolsó kérdőszónak megfelelő összetevő kerül mindig a preverbális fókusz pozícióba, az ez előtti kérdésre válaszoló összetevők ugyanakkor nem a fókusz pozícióban helyezkednek el.

Tekintsük a következő többszörös kérdést, amelynek előfeltevése, hogy létezik néhány olyan, az ünnepeltet számára vonatkozó mennyiség, amelyet a diskurzus résztvevői relevánsnak tartanak:

(8) Az ünnepeltet közül hányat ki köszöntött fel?

A fenti kérdés olyan listából álló választ vár, amely a relevánsnak tekintett mennyiségekre egyenként megmondja, hogy ki volt az a személy, akire az általa felköszöntött személyek száma az adott mennyiségnek megfeleltethető. Például, amennyiben relevánsnak tekintett mennyiségek a *három ünnepelt*, *négy ünnepelt*, illetve *összes ünnepelt* kifejezésekkel jellemezhetők, akkor a következő felsorolás, amelynek utolsó tagja megegyezik az (1) mondattal, kongruens választ ad a (8) alatti kérdésre (feltéve, hogy az összes ünnepelt száma nagyobb, mint négy):

(9) `Mari köszöntött fel `három ünnepeltet, `Juli köszöntött fel `négy ünnepeltet, és `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.

A (8) kérdésre adott (9) alatti válaszban az (1) példának megfelelő utolsó tagmondatban az univerzális főnévi kifejezés kis hatókört kell, hogy felvegyen a fókusz pozícióban lévő összetevővel szemben, különben a diskurzus inkoherens lenne. (Ha az univerzális kifejezés nagy hatókört venne fel, ez azt jelentené, hogy János volt az egyedüli személy, aki ünnepeltet köszöntött fel, aminek ellentmondana az előző két tagmondat.) Az a tény, hogy a fenti kérdés-válasz pár kongruens diskurzust alkot, az első bizonyítékunk arra, hogy az (1) mondatnak nem egyedül az az olvasata létezik, amelyben a posztverbális hangsúlyos kvantor nagy hatókört vesz fel a preverbális fókusszal szemben.

A (8) alatti típusú többszörös kérdés azonban nem az egyetlen, amelyre adott kongruens válaszként megjelenhet a (1) alatti kijelentő mondat. Tekintsük a következő példát:

(10) Melyik ünnepeltet ki köszöntötte fel?

A fenti többszörös kérdés olyan párokat tartalmazó válaszokat vár, amelyek az ünnepelték megnevezéséből és az őket felköszöntő személyek listáiból állnak. Amennyiben az ünnepelték halmaza Andrásból, Zoltánból és Micimackóból áll, akkor a következő mondat kongruens választ ad a (10) alatti kérdésre:

(11) Andrászt `Mari köszöntötte fel, Zoltánt `Juli köszöntötte fel, Micimackót pedig `János köszöntötte fel.

A (10) alatti kérdést természetesen meg lehet válaszolni úgy is, hogy a párok második eleme minden esetben ugyanaz legyen:

(12) Andrászt `János köszöntötte fel, Zoltánt `János köszöntötte fel, Micimackót pedig `szintén János köszöntötte fel.

A fenti szituációban a (12)-beli válasszal egyenértékű választ ad a (10) alatti kérdésre azonban az (1) alatti kijelentő mondat is. Ez azt jelenti, hogy (1) tekinthető úgy, mint a (12)-ben szereplő tagmondatok által kifejezett propozíciók konjunkciója. Az (1) alatti mondat a fenti kontextusban elhangozva tehát úgy interpretálódik, hogy az univerzális kvantor nagy hatókört vesz fel a preverbális fókuszhoz képest.

Ebben a pontban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy vajon a preverbális fókusz és posztverbális hangsúlyos kvantort tartalmazó mondatok kongruens választ adhatnak-e több kérdőszós kérdésekre. Azt találtuk, hogy a fenti szerkezetű kijelentő mondatok kétféle típusú két kérdőszós kérdésre adott kongruens válaszban is megjelenhetnek, tehát teljesítik a fókuszokra jellemzőnek tartott egyik tulajdonságot. Az egyik fenti diskurzus-típusról azt is megmutattuk, hogy benne a válaszként szolgáló kijelentő mondat hangsúlyos posztverbális kvantora kis hatókört kell, hogy felvegyen a preverbális fókuszhoz képest. A következő pontban azt tekintjük át, hogy vajon a fókuszokra jellemző második tulajdonságnak is megfelelhetnek-e a vizsgált posztverbális hangsúlyos kvantorok, azaz, alkalmasak-e arra, hogy a kontextusban már jelenlévő elemmel való kontrasztot fejezzünk ki segítségével.

4. A hangsúlyos posztverbális kvantorok mint a párhuzam és a szembeállítás eszközei

Tekintsük ismét a preverbális fókuszot és a posztverbális hangsúlyos kvantort tartalmazó (1) alatti mondatot:

(1) `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.

Azt, hogy az (1)-beli posztverbális hangsúlyos determináns rendelkezik a fókuszok azon tulajdonságával, hogy szembeállítást fejezhetnek ki a diskurzusban szereplő valamely más kifejezéssel szemben, úgy tudjuk bebizonyítani, ha elfogadhatónak bizonyul egy olyan diskurzus, amelyben (1) egy olyan kijelentő mondatot követve jelenik meg, amelyben a preverbális fókusz pozícióban lévő összetevő, valamint a posztverbális determináns helyén ugyanolyan szemantikai típusú más összetevők helyezkednek el. Ilyen tulajdonságokkal rendelkezik például a következő diskurzus:

(13) A: `Éva köszöntött fel pontosan öt ünnepeltet.
B: És `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.

Tekintettel arra, hogy a (13A) mondat egyedül lehetséges olvasata az, amelyben a preverbális fókusz nagy hatókört vesz fel a posztverbális kvantorral szemben, (hiszen ez utóbbi nem visel hangsúlyt), kívánatos, hogy az a mondat, amelynek segítségével a (13A) preverbális fókuszát és posztverbális determinánsát párhuzamba állítjuk egy másik preverbális fókusszal és egy másik determinánssal, az előbbivel párhuzamos szerkezetű legyen, és a megfelelő operátorok hatóköre is párhuzamos legyen egymással. Valóban, a fenti diskurzusban (13B)-nek csak olyan olvasata lehet, amelyben a fókusz összetevő vesz fel nagy hatókört. (A másik lehetséges olvasat, amely szerint mindegyik ünnepeltet egyedül János köszöntötte fel, ellentmondana (13A)-nak.) Az (1) mondat megjelenése a (13) alatti diskurzusban tehát a második példánk arra, hogy a hangsúlyos posztverbális determináns kis hatókört vehet fel egy preverbális operátor-kifejezéssel szemben. (A (13A) kijelentő mondat legtermészetesebb olvasatában válasz lehet a következő kérdésre: *Ki köszöntött fel pontosan öt ünnepeltet?*)

Az (1) alatti mondat ugyanakkor a következő párbeszéd második mondataként is megjelenhet. A párbeszéd első mondata csak egyetlen összetevőben, a posztverbális determinánsban különbözik (13A)-tól. ((14A)-t megint tekinthetjük úgy, mint amely egy egy kérdőszót tartalmazó kérdésre válaszol, mégpedig a következőre: *Ki köszöntött fel legalább öt ünnepeltet?*)

(14) A: `Éva köszöntött fel legalább öt ünnepeltet.
B: Nem, `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.

Az, hogy a (14B) mondatot a tagadószó vezeti be, azt jelzi, hogy a beszélő szándéka az, hogy ellentmondjon az előző állításnak. Ezt a célt elérhette volna a B beszélő azáltal is, ha a (14A) mondat fókusza helyére egy másik fókuszkiefejezést illesztett volna, például úgy, ahogyan a következő mondatban szerepel:

(15) `János köszöntött fel legalább öt ünnepeltet.

A (14B) mondat megjelenése a diskurzusban a (15) helyett azt jelzi, hogy a B beszélő egy (15)-nél erősebb állítást kíván kifejezni: nemcsak azt állítja, hogy János volt az, aki legalább

öt ünnepeltet felköszöntött, hanem azt, hogy valójában az ünnepeltek összességét kitette az a csoport, akit János felköszöntött. (Természetesen a fenti effektus csak akkor érhető tetten, ha előfeltételezve van, hogy az ünnepeltek száma több, mint öt, ellenkező esetben nem is jólformált a diskurzus.) Az, hogy a (14) diskurzus kongruens legyen, csak akkor lehetséges tehát, ha a (14B)-beli posztverbális kvantor nagy hatókört kap a fókuszos kifejezés felett. A (14B) mondat másik olvasata, amelyben a posztverbális kvantor kap kis hatókört, nem ír le olyan állítást, amely ellentétben állna a (14A) által leírt állítással, tehát ebben a diskurzusban nem elképzelhető. A (13B) és a (14B) mondatok megkívánt értelmezésének összehasonlítása alapján tehát megállapítható, hogy maga az (1) alatti mondat valódi többértelműséget mutat a kvantorok hatóköre tekintetében, hiszen egy adott diskurzusban mindig az az olvasat hívódik elő, amely a diskurzus többi mondatának jelentésével kompatibilis.

A következő példa egy harmadik típusú olyan diskurzust illusztrál, amelyben az (1) alatti mondat egy kijelentő mondatra reagál:

- (16) A: `János köszöntött fel legalább öt ünnepeltet.
 B: Nem, `János köszöntött fel `minden ünnepeltet.

A (16) alatti diskurzus abban különbözik a (13) és (14) alattiaktól, hogy a második mondatban a posztverbális hangsúlyos kvantor olyan preverbális fókusz mellett fordul elő, amely nem új információt hordoz. (Természetesen a fenti diskurzusban is előfeltételezve kell, hogy legyen, hogy az összes ünnepelt száma több, mint öt.)

A szakirodalomban Partee (1991) hívta fel először a figyelmet olyan szerkezetekre, amelyekben bizonyos formai tesztek alapján fókuszra tekintendő összetevők találhatók, amelyek azonban nem fejeznek ki új információt, hiszen a szövegelőzményben már előfordultak. Tekintsük a következő példát (Partee *op.cit.*: (31) példa, a nagybetűk hangsúlyos összetevőket jelölnek):

- (17) A: Eva only gave copies to the GRADUATE STUDENTS.
 Eva csak adott másolatok prep. a graduális hallgatók
 'Eva csak a graduális hallgatóknak adott másolatokat.'

- B: No, PETR only gave copies to the graduate students.
 Nem Petr csak adott másolatok prep. a graduális hallgatók
 Nem, Petr volt az, aki csak a graduális hallgatóknak adott másolatokat.'

Az (17) alatti diskurzus mindkét mondatában megtaláljuk a fókusz-szenzitív *only* 'csak' partikulát, amely mindig a fókuszált összetevőhöz kapcsolódik, azzal *asszociálódik* (az *only* szemantikájáról részletesebben ld. pl. Rooth 1985, 1992). Az (17A) mondatban a *graduate students* 'graduális hallgatók' összetevőn van a hangsúly, ami fókusz-voltát jelzi, az *only* 'csak' partikula ezzel az összetevővel asszociálódik. Az (17B) mondatban a *Petr* alanyi szerepű tulajdonnévre esik a főhangsúly, ezért ezt az összetevőt a mondat fókuszának kell tartanunk, Partee (1991) szerint a prozódia azt jelzi, hogy az előző kijelentés korrekciójáról van szó. Az *only* partikula ebben a mondatban is megjelenik, de nem ez utóbbi összetevővel asszociálódik, hanem az előző mondatból örökölt fókusszal, a *graduate students* főnévi kifejezéssel (különben a két mondat nem alkothatna kongruens kérdés-válasz párt). Partee (1991) véleménye szerint a hangsúlyt nem viselő *graduate students* 'graduális hallgatók' kifejezést az (17B) mondatban éppúgy fókuszra kell tartanunk, mint (17A)-ban, hiszen egy fókusz-szenzitív partikula asszociálódni tud vele. Partee (1991) azt állítja, hogy a fenti típusú

szerkezetben ún. *örökölt fókusz* struktúrával találkozunk, később az ilyen típusú struktúrákat *másodszori előfordulású fókusz*nak (ld. Partee (1999)) nevezik. Az örökölt fókusz-struktúra fontos ismertetőjegye, hogy egy adott összetevő fókusz-volta csak a diskurzusban válik nyilvánvalóvá (amennyiben (17B)-t előzmény nélkül hallja a beszélő, a *Petr* tulajdonnevet fogja fókusznak tartani). Természetesen csak azok a kifejezések tudnak másodszori előfordulású fókuszként szerepelni, amelyek egy operátorral vannak asszociálódva, azok a kifejezések, amelyeket azért tekintünk fókuszáltnak, mert egy mondatban a releváns információ nem-előfeltételezett voltát fejezik ki, egy következő mondatban már előfeltételezett információt fognak hordozni.

A fentiek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a (16B) mondat preverbális fókusza (azaz a Spec,FP pozícióban elhelyezkedő összetevő) is tekinthető másodszori előfordulású fókuszhoz, hiszen öröklődött egy előző mondatból. Abban különbözik a klasszikus másodszori előfordulású fókuszoktól, hogy fókusz-volta egy megelőző kijelentés nélkül is felismerhető, szintaktikai pozíciója miatt. Így a (16B) mondatban a posztverbális kvantor nagy hatókörű olvasatát ismét csak az a tény kényszeríti ki, hogy a (16A)-t követi a diskurzusban, és ellent kell annak mondania ahhoz, hogy a diskurzus koherens legyen.

Ebben a pontban olyan diskurzusokat vizsgáltunk, amelyekben a preverbális fókuszt és a posztverbális hangsúlyos kvantort tartalmazó mondatok kijelentő mondatokat követnek. Megállapítottuk, hogy a vizsgált mondatok valódi többértelműséget mutatnak a hatóköri viszonyok tekintetében, hiszen minden kontextusban az az olvasat vált dominánssá, amely a mondatok közötti szándékolt viszonyoknak (ellentét, párhuzam) megfelelt.

5. Összefoglalás

Ebben a dolgozatban az ige mögött elhelyezkedő, hangsúlyos determinánssal rendelkező kvantoros főnévi kifejezéseket tartalmazó mondatok interpretációjának néhány kérdését vizsgáltam meg. A szakirodalomban igen elterjedt azon nézettel szemben, amely szerint ezekben a mondatokban a posztverbális kvantor mindig nagy hatókört vesz fel az ige előtti, azonosítást kifejező fókussszal szemben, megmutattam, hogy vannak olyan jólformált diskurzusok, amelyek csak úgy interpretálhatók, ha a vizsgált mondatok posztverbális kvantorának kis hatókört tulajdonítunk az azonosító fókussszal szemben. Az egyik releváns diskurzus az, amikor a posztverbális hangsúlyos kvantort és preverbális fókuszt tartalmazó mondat több kérdőszós kérdésre adott válaszbán jelenik meg, a másik pedig az, amikor a fenti típusú mondat egy másik, preverbális fókuszt és posztverbális kvantort tartalmazó mondat által kifejezett állítással párhuzamos állítást fejez ki.

A megvizsgált adatok rámutatnak, hogy preverbális kvantorokkal szemben, amelyek helye a hatóköri hierarchiában meghatározható a kvantorok szintaktikai pozíciója és a determináns lexikális tulajdonságai alapján, a posztverbális hangsúlyos kvantorokat tartalmazó mondatok valódi többértelműséget mutatnak, és kontextustól függően változhat az operátorok egymáshoz viszonyított hatóköre.

A fenti eredmények fényében természetes módon vetődik fel az a kérdés, hogy a nyelvészeti vizsgálatok miért szorítkoztak eddig a posztverbális hangsúlyos kvantorokat tartalmazó mondatok azon olvasatára, amely szerint a fenti összetevők nagy hatókört vesznek fel a preverbális fókussszal szemben. Véleményem szerint a magyarázat abban rejlik, hogy nagy hatókörű olvasatot preferáló kontextusok, amelyek közül a fentiekben hármat emeltünk

ki, jóval természetesebbek és könnyebben elképzelhetőek, mint azok a kontextusok, amelyek a kis hatókörű olvasatokat kívánják meg, amelyek közül kettőt azonosítottunk be.

A fenti esettanulmány természetesen csak a kiindulópontja lehet a posztverbális hangsúlyos kvantorok hatóköri viszonyai beható vizsgálatának. A továbbiakban egyrészt szükség lesz annak a nyelvi adatokon való tesztelésére, hogy a fenti típusú diskurzusokat a beszélők elfogadhatónak tartják-e, másrészt pedig, amennyiben az empirikus adatok alátámasztják a predikciókat, azon kontextusok tulajdonságainak formális megragadására (pl. a Schwarzschild 1999 által javasolt keretben), amelyekben a vizsgált mondatok egyik vagy másik olvasata előáll. Ezen feladatok elvégzése azonban már egy másik tanulmány dolga lesz...

Hivatkozások

- Comorovski, Ileana (1996) *Interrogative Phrases and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht, Kluwer.
- É. Kiss Katalin (1987) *Configurationality in Hungarian*. Dordrecht, Reidel.
- É. Kiss Katalin (2002) *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin – Gyuris Beáta (2003) Apparent scope inversion under the rise fall contour. *Acta Linguistica Hungarica* 50: 371–404.
- Gyuris Beáta (2003) *The Semantics of Contrastive Topics in Hungarian*. Doktori Disszertáció, ELTE, Budapest.
- Gyuris Beáta (2007) Stylistic postposing or something else? In: Chris Piñón – Siptár Péter – Szentgyörgyi Szilárd (szerk.) *Approaches to Hungarian 10*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Halliday, M. A. K. (1967) Notes on transitivity and theme in English (part 2). *Journal of Linguistics* 3: 199–244.
- Hunyadi László (1981) *A nyelvi polaritás kifejezése a magyarban*. Kandidátusi disszertáció, ELTE, Debrecen.
- Hunyadi László (2002) *Hungarian Sentence Prosody and Universal Grammar*. Frankfurt, Peter Lang.
- Jackson, Scott (2007) The prosody-scope relation in Hungarian. In: Chris Piñón – Siptár Péter – Szentgyörgyi Szilárd (szerk.) *Approaches to Hungarian 10*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kálmán László – Nádasdy Ádám (1994) A hangsúly. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 393–467.
- Kenesei István (1989) Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVII: 105–152.
- Krifka, Manfred (2001) For a structured meaning account of questions and answers. In: Caroline Féry – Wolfgang Sternefeld (szerk.) *Audiatur Vox Sapientiae. A Festschrift for Arnim von Stechow*. Berlin, Akademie Verlag, 287–319.
- Partee, Barbara H. (1991) Topic, focus and quantification. In: Adam Wyner – Steven Moore (szerk.) *Proceedings of the First Annual Conference on Semantics and Linguistic Theory, Linguistics Working Papers*. Ithaca, Cornell University, 159–187.
- Partee, Barbara (1999) Focus, quantification, and semantics-pragmatics issues. In: Peter Bosch – Rob van der Sandt (szerk.) *Focus. Linguistic, Cognitive, and Computational Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 213–231.

- Schwarzschild, Roger (1999) GIVENness, AVOIDF, and other constraints on the placement of accents. *Natural Language Semantics* 7: 141–177.
- Rooth, Mats (1985) *Association with Focus*. Doctoral Dissertation, University of Massachusetts, Amherst.
- Rooth, Mats (1992) A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1: 75–116.
- Szabolcsi Anna (1981) Compositionality in Focus. *Folia Linguistica* 15: 141–61.
- Szabolcsi Anna (1994) All quantifiers are not equal: the case of focus. *Acta Linguistica Hungarica* 42: 171–187.
- Szabolcsi Anna (1997) Strategies for scope taking. In: Szabolcsi Anna (szerk.) *Ways of Scope Taking*. Dordrecht, Kluwer, 109–154.